

Louise O. Vasvári
A katolikus zsidó Kardos Klára
Auschwitzi naplója

Amikor a huszonhét éves Elie Wiesel találkozott François Mauriac-kal, a hetvenéves francia íróval és katolikus gondolkodóval, az hasonló indíttatású emberek találkozása volt, mivel Wiesel és Mauriac egyaránt aggódott az Isten nélkül élő emberek nyomorúsága miatt. Ugyanakkor a köztük zajló beszélgetés feltárta a jelentős teológiai megosztottságot, ami zsidók és a keresztények között húzódik. Mauriac számára Wiesel történetének középpontjában a szeretet és a szenvedés hatalma állt, amit ő Krisztus alakjában és szenvedéstörténetében látott igazoltnak. Ezért a katolikus író a holokausztot a kereszténység megújulása szempontjából igyekezett újraértelmezni, amelyben a túlélő a végső tanúbizonyságot képviselte. Mivel a judaizmus nem ismer ilyen egyértelmű összefüggést szenvedés és a szeretet között, Mauriac hitének sarokköve egyben Wiesel saját hite botláskövének bizonyult. A két író mindennek ellenére mély barátságot kötött. 1958-ban Mauriac segítségével tette lehetővé Wiesel jiddis emlékiratának francia fordítását, majd megjelentetését a kiadójánál. Ez a *La nuit* (angol fordítás, *Night*, 1960; magyarul, *Az éjszaka*, 1990) címen megjelent tanuság vált a holokauszt-irodalom egyik alappillérvé.

Wiesel későbbi nemzetközi elismerést kivírt műve megjelenésének évében egy hitbuzgó katolikus magyar nő, Kardos Klára (1920–1984), akit zsidóként deportáltak Auschwitzba, megírta saját tábortábori emlékiratát, amely azonban csak halála után tizenhét évvel jelent meg. Életében soha nem törekedett a publikálására. Úgy érezte, hogy bár képes volt elmesélni Auschwitz néhány borzalmát, amelyek érthetetlenek maradtak mások számára, akik nem éltek ugyanolyan mély hitben és a szenvedésben nem érezték a boldogság édes paradoxonját, amelyet egy másik írásában a *szépen szenvedni* kifejezéssel írt le. Mauriac minden bizonnyal megértette volna Kardos enigmatikus szellemiségét, azonban kétséges, hogy mindezt Wiesel is megértette volna, vagy a legtöbb „igazi” zsidó, aki hasonló tapasztalatokat élt át, ahogy Kardos emlékiratában is utal rájuk.

Kardos Klára szülei zsidóknak születtek, de édesanyja gyermeke születése előtt kitért, így őt magát már születésekor megkeresztelték. Kardos Klára Nagykanizsán született, ahol szülei válása után őt és húgát édesanyjuk nevelte fel. Katolikus iskolákban tanult, 1942-ben diplomázott a szegedi tudományegyetemen, magyar–latin–olasz szakon. Angolul és franciául is tudott, majd később ezekről a nyelvekről fordított. (Ennek a cikknek elkészítése során Helen Keller Archívumban találtam Kardostól egy 1960-ban Kellerhez (amerikai író és politikai aktivista, 1880–1968) írt levelet, amelyben Kardos tökéletes angolsággal írja, hogy először tizennégy éves korában – mikor angolul tanult – olvasta el Keller önéletrajzát, és a levélben engedélyt kért annak a magyar fordítására.)

Kardos Klárára legnagyobb szellemi és teológiai hatást Sík Sándor (1889–1963) szintén zsidó származású piarista szerzetes, író, költő és 1930–1944 között a szegedi tudományegyetem irodalomprofesszora gyakorolta.

Sík társadalmi-kulturális háttere hasonló volt Kardoséhoz, mivel zsidó szülei már gyerekeik születése előtt kitértek és maga Sík is csak tízéves korában értesült zsidó származásáról. (1944-ben ön-maga is csak úgy tudott megmenekülni, hogy mint „felmentett” zsidó egy kolostorban bújkált.) Mindazonáltal naplójában világossá tette, hogy nem érez semmiféle közösséget a zsidókkal, és még társadalmilag is *botcsinálta* közösségnek tekintti őket. Sík emellett köztudottan Radnóti Miklós szegedi irányítója volt. Sík Sándor emberi és gondolkodói kisugárzása – különösen Radnóti Miklósnak a magyar irodalomtörténetben betöltött kanonikus helyfoglalása okán – a magyar szellemi élet különös elbeszélésének is fontos mozzanata.

Kardosnál már nagyon korán, gyermekkorában kialakult erős, katolicizmus iránti elkötelezettsége. Már az elemi iskola hetedik osztályába járva kívülről tudott sok imát és megtanulta a mise hétköznapi részeinek latin szövegét is. Az egyetem elvégzése után részt vett az Angolkisasszonyok Szerzetesrend tanfolyamain. A soá túlélése után Kardos egy ideig

Sík Sándor

Az egyetlen elérhető fotó
Kardos Kláráról

tanár volt falusi iskolákban, de a kommunizmus alatt vallási meggyőződése és politikai „megbízhatatlansága” miatt kirúgták állásából. Ezt követően gépírási és fordítási munkával tartotta el magát. 1947 és 1970 között rendszeresen megjelentek írásai a *Vigiliában*, amelynek szerkesztője egy ideig Sík Sándor volt. Miután Kardost 1970-ben „földalatti” tevékenysége miatt folyamatosan zaklatta a rendőrség, sikerült Ausztriába menekülnie. Klagenfurtban talált munkát a *Szolgalat* című jezsuita negyedéves folyóiratnál, amely teológiai és spirituális könyvket is kiadott. Ezeket a kiadványokat a magyar jezsuiták használták lelkipásztori munkájukhoz Magyarországon kívüli magyar közösségekben, azonban Magyarországra is becsempészték. Kardos Klára aszketikus életet élt, amelyet teljes mértékben vallásos szövegek írásának, szerkesztésének és fordításának szentelt egészen az 1984-es haláláig.

Noha a felszabadulás után néhány nappal Kardos rövid ideig naplót vezetett, mégis elkerülte, hogy a háborús tapasztalatairól beszámoljon. Később barátai megis győzték, hogy írja meg emlékiratát, amit 1958-ban meg is tett. Ekkor ilyenfajta tanúságot nem lehetett Magyarországon megjeleníteni. Még Ausztriába költözése után sem volt célja kéziratának közzététele, és csak 2001-ben, tizenhét évvel halála után, jelent meg az *Auschwitzi napló* (Budapest: Szent Gellért Kiadó, 2001).

2020-ban fordították le a szélesebb közönség számára angol nyelvre (*The Auschwitz Journal. A Catholic Story from the Camps [Egy katolikus történet a táborokból]*). Fordító: Fr. Julius D. Lelocky, O. Cist. Kiadó: Brewster: Paraclete Press.) Az *Előszót* az angol fordításhoz a ciszterci rendhez tartozó Farkasfalvy Dénes apát írta, aki jól ismerte Kardos

Klárát Ausztriából. Azt írja, hogy Kardos posztumusz emlékiratának elolvasásáig semmit sem tudott deportálásáról.

A könyv részletesen bemutatja a kitoloncolás szokásos borzalmait, megemlítve például szegedi gettóztartását a mintegy 11 000 zsidóval. Aztán az Auschwitzba tartó marhavagonos utat, valamint az érkezés utáni időszak több részletét. A szerző mégsem saját tábori szenvedéseit hangsúlyozza, ellenkezőleg, inkább nagyon tényszerű stílusban ír, néha megfigyelőként megörökítve a tábor hétköznapjait.

Annak, aki sok holokauszt-irodalmat olvasott, hasonló női tábori beszámolókat, különösképpen érdekes

megjegyezni azokat a tapasztalatokat, amelyeket Kardos Klára a legtöbb sorstársától lényegesen eltérően írt le, így tükrözve a szenvedés spirituális befogadását. Például egyszerűen annyit állít, mikor tetoválták: „A11248 – én ettől kezdve ez lennék” (96). Ugyanakkor megjegyzi, hogy nem tudja megérteni, hogy a táborban miért mondta annyi nő, hogy ha túléli, akkor a háború után eltávolíttatja a tetoválást, amelyek mindenképpen árulkodó heget hagynak maguk után, és amelyet ő maga büszkén viselt. Azt is leírja, hogy Auschwitzba érve mások lázasan próbálták felvenni az összes ruhájukat abban a reményben, hogy meg tudják őrizni őket, míg ő, aki már úgy is poggyász nélkül indult útra, az érkezésnél apró darabokra tépte családjának utolsó képeslapját és nővére fényképét, még a magával hozott utolsó lekvárt is kiöntötte és az üveget is eldobta, hogy megakadályozza, hogy ezek a tárgyak megszentetlen kezekbe kerüljenek. Érdekes, hogy nem hangsúlyozza a szelekció folyamatának borzalmait, valószínűleg azért, mert saját családját Nyíregyházáról deportálták, míg őt egyedül Szegedről, ezért érkezéskor nem élte meg a családtól elválasztás traumáját. (Kardos Klára csak a felszabadulás után tudta meg, hogy családtagjait az érkezéskor megölték).

Sok nő leírta a haj leborotválásának az önértükre gyakorolt káros hatását. Kardos ezzel szemben nagyobb odafigyeléssel részletezi azt is, hogy a foglyok között a táborban az újra kinőtt haj hossza nemcsak a nőiesebb megjelenést jelentette, hanem hosszabb tábori létet is. (Mindezt az erdélyi és felső-magyarországi nők között tapasztalhatta, akik 1944 tavasza óta már tartózkodtak a táborban, ugyanis a magyar deportálások ezekről a területek-

Az Auschwitzi napló 2001-es magyar és a 2020-as angol kiadása

ről indultak.) Míg sokan leírták, hogy eleinte nem voltak hajlandóak hinni a szlovák és lengyel kápóknak, akik elmondták nekik, hogy rokonaikat érkezéskor elgázosították, Kardos Klára azt állítja, hogy amíg Auschwitzban tartózkodott, nem volt hajlandó elhinni, hogy ott krematóriumok működtek, mindaddig, amíg hazatérése után vitathatatlan bizonyítékok nem szembesítették e ténnyel. Ahogy másutt tanulmányoztam (és ahogy az a *Múlt és Jövő folyóirat* 2016/4. számában „Nem és emlékezet a táplálkozási élettörténet-írásokban a holokauszt idején és után” címmel megjelent), a táborokban éhező nők állandóan az étkezésről és a receptekről beszéltek, amiről Kardos is említést tesz, de számára ez a fajta foglalatosság idegesítő volt, mert azt mondja, neki magának nem voltak ilyen típusú anyagi szükségletei, így a táborokban valójában nem érezte az éhezést. Mégis elismeri, hogy a felszabadulás után semmiféle étel nem tűnt elegendőnek számára, és akkorra már ő is kifejlesztette magában ezt a fajta eltévelyedést.

Kardos Klára elmagyarázza, hogy deportálása során megőrizte hitét. Sőt, a hite óvta meg az életét,

mert tudatosan elfogadta a Krisztus szenvedésében való részvétel keresztjét. Írásában be akarta mutatni, hogy hogyan próbált lágertestvéreivel együtt embertelen körülmények közepette ember maradni, és hogyan találta meg a szeretet megnyilvánulásait, amikor a legkevésbé várhatta őket. Az emlékirat végigvezet kálváriája állomásain, a katolikus naptár szerint jegyezve fel a dátumokat. Például érkezését a táborba június 28-án, szerdán, Szent Péter és Pál ünnepe előestéje reggeléhez köti. Katolikus társaival minden vasárnap a reggeli órákban összegyűltek, hogy misézzenek, amelyeket azért vezethetett, mert a a szertartást jól ismerte, valamint sok imádságot tudott kívülről. Az istentiszteleten részt vevők még prédikációt is hallgathattak, s a mise végén szavaltatok is elhangzottak a magyar irodalom legjobb vallásos költeményeiből, Balassitól és Berzsenyitől, de kortárs művekből is. A barakkjukban a tetőn át szivárgóesőcseppek ritmusa szerint imádkozták a rózsafüzért. Kardos Klára a kezdetektől fogva arra is törekedett, hogy spirituális életét elszigetelten is továbbfejlessze sétameditáció révén. A szentáldozás lehetőségének hiányában ez a lelki

közösség lett a mindennapi kenyere, valamint a „táborbeli nővérekkel” folytatott „lelkipásztori” apostoli tevékenysége.

Érdeemes megemlíteni, hogy hogyan is magyarázza Kardos Klára kapcsolatát azokkal, akiket a tábor „igazi” zsidóinak nevezett. Tanárával, Síkkal ellentétben, nem állt szándékában bemutatni a zsidó származásához viszonyulásának koherens filozófiáját, de emlékiratában többször kommentárokból számol be a zsidó sorstársaival való interakciókról. Például arról ír, amit kettős „üldözésének” nevez, hogy nemcsak a náci üldözték, hanem a zsidók is, annyiban, hogy árulóként hibáztatták a keresztény zsidókat. Számos példát hoz fel más foglyok ellenségeskedésére, amely először a szegedi téglagyárban fordult elő, amikor értékes tárgyakat vettek el a zsidóktól. A nő, aki azzal volt megbízva, hogy elkobozza töltőtollát és karóráját, annyira megdöbben, amikor észrevette, hogy az óra lapján Jézus Szent Szívének képe volt, hogy elkezdte faggatni Kardos Klárát az odakerüléséről, majd titokban visszaadta neki a tollát és az óráját is. Később azonban valaki a sorstársai közül ellopta az órát és emiatt Kardos vádolta a „valódi” zsidók szimpátiájának hiányát a keresztények iránt: „*Ó, hányszor fognak rosszabb képet nyújtani magukról, mint az ellenség.*”) Ugyanakkor máshol azt írja, hogy nem emlékszik semmilyen kritikára keresztény hátere miatt.

Talán az mutatja meg leginkább Kardos és a zsidó sorstársai közötti érzelmi távolságot, ahogyan azt a viszonyt érzékíti meg, hogy milyen csodálatos volt, amikor három másik keresztény nővel találkozott Auschwitzban és ők négyen összetartottak úgy, hogy rabszolgamunkásként sikerült együtt maradniuk az Auschwitzot követő stáció helyszínén, a salzwedeli táborban. Itt a lelki testvériség kialakulása természetesen nagyon gyakori és szó szerint életmentő volt sokak számára, azonban Kardos kritizálja zsidó fogolytársait, köztük azokat is, „*akiken a kereszténység csak külső lakk volt*”, és akik között, mint állítja, kevés igazi barátság alakult ki. Ez egy vélemény, sajnálatosan csupán azt mutatja, hogy ő és ezek a zsidó vallású nők nem alakítottak ki szoros testvériséget egymás között. Kardos Klárának a „*külső lakk*”-ra vonatkozó kritikája azokra a zsidókra utal, akik társadalmi okokból vagy téves reményben tértek ki, hogy ezzel megmentse magukat. Valóban létezett sok előítélet, de ezek nagy része valószínűleg inkább az új keresztények ezrei ellen irányult, nem pedig a mélyen hithű katolikusok marginális kis csoportja ellen. Említésre méltó az a példa, amelyet Szép Ernő írt le *Emberszag* (1945) című dokumentumregényében, amelyben 1944-ben egy budapesti csillagos ház életét is be-

mutatta. Itt a keresztény zsidó nők sárga csillaguk mellett nagy keresztelkkel pompáznak, valamint katolikus istentiszteleteken vesznek részt a csillagos házakban, s akiket a többiek gúnyosan gyorsan elneveztek az „*óvodai*” *csillagkeresztes* hölgyeknek. A poén azért is nagyon vicces, mert utal a katolikus nemesi hölgyek császári osztrák dinasztiai csillagkereszt rendjére, amelyet 1668-ban alapítottak az Osztrák Birodalomban, ahol a tagoknak megfelelő számú nemest kellett felmutatniuk, mind apai, mind anyai ágról. Hasonlóan Moldova György 1981-es önéletrajzi regényében, *A Szent Imre-indulóban* a zsidó egyes szám első személyű elbeszélő a nemrégiben kitért zsidókat római zsidóknak hívja, és hozzáteszi, hogy undort érez a kitérni próbáló zsidók iránt, és nem azért, mert ő maga vallásos lenne, hanem inkább mint nem hívő, akinek az apja szociáldemokrata volt.

Kardos Klárát és három „testvérét” áthelyezték Bergen-Belsenbe, majd onnan egy kisvárosba, Salzwedelbe, amely Hannover és Hamburg között található. Éppen születésnapján, október 7-én érkeztek az új táborba. Tizenkét órás műszakban dolgoztak a *Draht- und Metallfabrik Salzwedelben*, ami egy lőszergyár volt, a neugammei koncentrációs tábor komplexumának része. Kardos Klára azt írja, hogy soha nem tudta meghatározni a foglyok számát Salzwedelben, de valójában ebben a női táborban lévő 1520 nő többsége Magyarországról érkezett, néhányan pedig Lengyelországból és Görögországból. (Ma az Egyesült Államok Holokauszt Emlékmúzeumában található egy negyven salzwedeli túlélő nő vallomását tartalmazó gyűjtemény, amelyet egy 1996-os túlélő-találkozó során állítottak össze. És most, Auschwitz felszabadulásának emléknapiján, olvastam egy 96 éves salzwedeli túlélőről, Evelyn Lipmannról, aki a napokban éppen abba a karjába kapta London mellett a covid-oltást, amelyiken még mindig olvasható a A25466 szám.)

A salzwedeli foglyoknak az volt a szerencsésük, hogy táboruk volt az egyetlen a Neugamme-csoportban, amelyet nem telepítettek ki, hanem két másik táborból származó rabokat evakuáltak hozzájuk, számuk ezzel mintegy 3000-re nőtt, de elkerülték az erőltetett menetet, amiben a többségük elpusztult volna. Az amerikaiak 1945. április 19-én szabadították fel a tábort és engedélyt adtak a foglyoknak, hogy huszonnégy óra alatt fosztogathassanak. Kardos Klára azonban azt meséli, hogy felszabadulásakor a legközelebbi táborbeli nővérel bementek a városba, kerestek egy katolikus templomot és meggyóntak. A gyónás után menedéket találtak egy házban, melynek lakói elmenekültek. Itt barátnője megtölti a bőröndjét női ruhákkal és

A kolozsvári strandon.

Victor Capesius, Ella Böhm Salomon és szülei

egyéb tárgyakkal, és ekkor Kardos Klára rádöbent, hogy most útjaik elváltak. Ő még a korábban nála lévő radírt és néhány egyéb kisebb tárgyat is otthagyta, végül egy félig megtöltött vászonhátizsákkal és két szürke takaróval tartott hazafelé, érezvén, hogy Istennek szándékai vannak vele új életében.

Kardos Klára írásának angolra fordítása igen fontos fejlemény, mivel az élete a maga példaértékű vallási odaadásával, s mind a nívós szellemi tevékenységével nemcsak a hívőknek, hanem a magyar történelem, a gendertanulmányok, valamint a valásfilozófia iránt érdeklődőknek kivételesen fontos dokumentum. A modern női „keresztény spiritualitást”, különösen a holokauszttal szembeállítva, eddig csak néhány kiemelkedő személy, például Simone Weil és Edith Stein, mártíriumával kapcsolatban tanulmányozták. (Stein és más táborokba hurcolt keresztény zsidók vértanúságáról lásd Paul Haman atya könyvét [*Edith Stein and Companions on the Way to Auschwitz*. San Francisco: Ignatius,

2010].) A szerző az Auschwitzban elpusztított 113 katolikus zsidó sorsát tárgyalja, akik többnyire felnőtt korban tértek ki, a leghíresebb közülük Stein, egy karmelita apáca, akit később szentté avattak, és akinek a húgát szintén meggyilkolták a táborban. Haman atya azok ellen szól, akik azt állítják, hogy az ilyen keresztény zsidókat nem lehet a hit mártírjainak tekinteni, mivel zsidóként úgymint mindenképpen megölték volna őket.

A hívő katolikussá vált zsidó születésű magyar nők tanulmányozásához javaslom Kőbányai János szociografikus portréját is („Ő él.” *Múlt és Jövő*, 1991/4. 75–85), amely egy zsidó katolikus apácáról szól, akivel a szerző Izraelben találkozott.

Érdeemes lenne párhuzamokat vonni a Messiást követő zsidók („Jews for Jesus”) vagy az evangélikus keresztény zsidók holokauszt tapasztalataival. Lásd Marianne Fischer (Fischer Marianne, 1924–2015, *Viharban: Egy magyarországi zsidó asszony élettörténete* [Chappaqua: Christian Herald Books, 1981; magyarul 1998-ban adták ki], valamint egy másik, kétszerzős emlékiratot, Marianne Adam [1923–?] és Ella Böhm Salomon [1920–2002]: *Was wird der Morgen bringen? Zwei Jüdinnen überleben Auschwitz und finden zum Glauben an Jesus Christus*. Stuttgart: Anker Edition, 1995, magyarul fordította Moshe Fogel). Mindkét nő majdnem egyidős Kardos Klárával, de csak évtizedekkel felszabadulásuk után tértek ki. Kettős csodának tekintik életüket. Az első csoda az, hogy túléltek a borzalmakat, a második csoda pedig az, hogy szívüket nem a gyűlölet hálózta be, hanem a megbékélés hosszú útja vezette mindkettőjüket Jézus Krisztushoz; és mindez annak ellenére, hogy mindketten tanúk voltak az 1964-i frankfurti *Auschwitz-perben*. Salomon és orvosnő édesanyja a hírhedt

auschwitz-i patikus, Victor Capesius ellen tettek tanúvallomást. Mindez különösen fontos volt, mert a patikust mindketten felismerték Auschwitzban a rampán, ugyanis Salomon gyerekkora óta Capesius többször megfordult otthonukban az IG Farben és a Bayer képviselőjében gyógyszerreket árulni.

(<https://www.auschwitzprozess.de/zeugenaussagen/Salomon-Ella/>; Dieter Schlesak: *The Druggist of Auschwitz*, 2006: 8–10).

Ella Böhm Salomon és orvosnő anyja Frankfurtban